

SUMMARY

O. Poljakova. The question of law socialization of children-orphan and children deprived of parental care.

The article deals with the problem of legal socialization of children-orphan and children deprived of parental care, which are brought up in institutions. Author is based on the systemic understanding of socio-educational factors of the process of legal socialization in accordance with the subject of study and attempts to analyze this kind of actual teaching social factors. In the conclusions the author emphasized the necessity of improving the process of social support for orphans and children deprived of parental care by optimization of its legal framework and further scientific research.

Key words: legal socialization, children-orphan, children deprived of parental care.

УДК 373.015.31:502/504

С. В. Роман

Луганський національний університет

СТАНОВЛЕННЯ СУБ'ЄКТИВНОГО ВІДНОШЕННЯ ШКОЛЯРІВ ДО ПРИРОДИ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОМУ КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО-ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ

Для підвищення ефективності формування еколого-гуманістичних цінностей школярів представляється перспективним методичне використання в педагогічному процесі всього комплексу різноманітних факторів (психолого-педагогічних механізмів, системи методологічних принципів, методів і прийомів), що забезпечують становлення гуманного відношення до природи, сприйняття її як самоцінності і як суб'єкту. Проаналізовано етапи, психологічні рівні, механізми пізнання особистістю навколишнього середовища і системи параметрів, яка дозволяє визначити ступінь сформованості в школярів суб'єктивного відношення до природи і є одним із критеріїв ефективності екологічного виховання.

Ключові слова: психолого-педагогічні основи, формування, суб'єктивне відношення до природи, еколого-гуманістичні цінності, шкільна освіта.

Постановка проблеми. Аналіз наслідків невпинно зростаючого антропогенного впливу на довкілля доводить, що саме антропоцентрична екологічна свідомість як психологічна основа екологічно безграмотних дій людини в довкіллі, результатом якої є ініційовані нею численні екологічні кризи і навіть екологічні катастрофи, призвела сьогодні до необхідності створення нової системи взаємодії людини і природи, основою якої має бути ідея стійкого екологічно безпечного коеволюційного розвитку суспільства і природи. Оскільки саме визнання, усвідомлення та дотримання особистістю вимог взаємозалежного, взаємообумовленого шляху розвитку цивілізації і природи є сьогодні єдиною можливою умовою збереження самої людини як біологічного виду: йдеться про необхідність визначення найбільш важливих напрямків підготовки молодого покоління до екологічно доцільної діяльності в довкіллі. Серед них пріоритетним є

створення психолого-педагогічних умов для ефективного усвідомлення школярами аксіологічної значущості знань про проблеми навколишнього середовища та можливі шляхи їх розв'язання, формування ціннісних орієнтацій і, відповідно, стійких переконань та мотивів екологічного змісту, умінь та навичок з охорони природи.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема дослідження психологічних механізмів взаємодії людини з довкіллям, зі світом природи залишається однією з центральних у процесі розробки психологічних основ сучасної екологічної освіти і є об'єктом психологічних досліджень С. Дерябо, О. Лазурського, Б. Ліхачова, Г. Шейніс, В. Ясвіна та ін. Під час розгляду підходів до екологічної освіти, особливо необхідно, наголошує І. Бєлавіна, акцентувати увагу на комплексному підході, єднанні, інтеграції в розв'язанні задач психології і педагогіки [1, 128]. Кардинальні рішення у сфері психолого-педагогічної діяльності щодо розвитку екологічної свідомості «лежать у принциповій зміні характеру відношень людини до природи, у зв'язку з чим особливого значення набуває пошук механізмів і засобів перебудови сфери мотивації і потреб особистості, відповідних настанов і цілей у її перетворювальній діяльності, у практичній взаємодії з природною сферою, виробленні готовності до певного її розуміння» [13, 12]. На переконання Д. Кавтарадзе, необхідно «повернутися до природи» у смислі почуття, враження, розуміння нероздільності з нею, і це являє найбільш складну виховну задачу.

Мета статті – проаналізувати доцільність методичного використання у процесі викладання шкільного курсу хімії комплексу різноманітних факторів (психолого-педагогічних механізмів, системи методологічних принципів, методів і прийомів), що забезпечують становлення гуманного відношення до природи, сприйняття її як самоцінності і як суб'єкту; характеристика етапів, психологічних рівнів, механізмів пізнання особистістю навколишнього середовища і відповідної системи параметрів, яка дозволяє визначити ступінь сформованості у школярів суб'єктивного відношення до природи, що є одним із критеріїв ефективності екологічного виховання.

Виклад основного матеріалу. Важливу роль у формуванні відношення людини до природних об'єктів має характер стимулів, що поступають від об'єктів природи і забезпечують формування до них стійкого емоційного відношення (симпатії або неприязні). С. Дерябо запропонував для визначення таких стимулів термін «психологічний релізер», щоб підкреслити різницю з просто «релізером» (від англ. release – вивільняти, спускати), який К. Лоренц вперше запропонував і використав в

етології [19]. У залежності від того, на які сенсорні системи діють зазначені стимули, їх можна класифікувати на візуальні, аудіальні, тактильні, нюхово-смакові. Особливе положення серед природних релізерів мають поведінкові (вітальні) стимули, що поступають при демонстрації природним об'єктом певних форм поведінки, пов'язаних із життєдіяльністю, і викликають у людини відповідний емоційний відгук.

Природні об'єкти, що забезпечують дію релізерів, які викликають позитивні відчуття і емоції, стають привабливими для людини. Н. Обозов підкреслює, що привабливість «є внутрішнім стимулом для встановлення відносин. (...) Стійке переживання позитивних настанов по відношенню до привабливості особистості переходить у готовність до певного типу взаємодії з нею» [14, 85].

Важливу роль у формуванні відношення до природного об'єкту відіграє його зустрічна активність при взаємодії з людиною, без якої воно не зможе стати саме взаємодією, залишаючись лише актом впливу людини на природний об'єкт. Отже, під час безпосередньої взаємодії з природним об'єктом, людина, виконуючи низку дій у відношенні до нього, чекає будь-яких відповідних проявів, які можна сенсорно зафіксувати, – антропоморфної (поведінкова реакція), морфологічної (зміна обліку) або фізіологічної відповіді (функціональні зміни). Сензитивність, сприймання людиною «відповідей», по суті, означає володіння мовою спілкування з природними об'єктами. «Відповіді» природних об'єктів можуть бути як позитивними, тобто спрямованими на укріплення контакту, так і негативними, тобто спрямованими на уникнення цього контакту. Ситуації, коли «відповідь», яку очікувала людина, не підкріплюються позитивними емоціями, є свого роду «кризовими точками» взаємодії, й запускають або механізм рефлексії, або – раціоналізації.

Взаємодія з природними об'єктами може стимулювати людину до аналізу своїх особистісних особливостей, емоційних реакцій, поведінки по відношенню до цього природного об'єкту. Подібний рефлексивний аналіз як наслідок взаємодії з природою обумовлює моральний самоконтроль особистості, тобто совість. «Екологічна совість» спонукає людину самостійно формулювати для себе моральні зобов'язання по відношенню до об'єктів природи, вимагати від себе їх виконання і проводити самооцінку здійснюваних учинків. Така совість може виявлятися як у формі раціонального усвідомлення морального значення виконуваних дій («когнітивна совість»), так і у формі емоційних переживань типу «докорів сумління» («емоційна совість»). У результаті рефлексії людина, наприклад,

може зробити висновок про те, що для успішної взаємодії з природними об'єктами їй недостатньо знань, що стимулює, зокрема, її пізнавальну активність у відповідній галузі. Однак замість рефлексії може відбутися і раціоналізація негативної по відношенню до природних об'єктів поведінки як механізму психологічного захисту людини, самовиправдання, раціонального обґрунтування вчинку в ситуаціях протиріччя між поведінкою і моральними нормами [18, 6–8].

Отже, у процесі сприйняття природних об'єктів і взаємодії з ними можуть проявлятися такі феномени міжособистісного сприйняття, як ідентифікація і емпатія. У соціальній психології ідентифікація у загальному вигляді розуміється як ототожнення індивідом себе з іншими, безпосереднє переживання суб'єктом того чи іншого ступеню тотожності з об'єктом. Роль ідентифікації у процесі взаємодії з природними об'єктами полягає у забезпеченні людини кращої орієнтації в них, можливості моделювати їхні характерні стани і вітальні прояви [10].

У якості механізму, що актуалізує настанови особистості, розглядається емпатія, яка розуміється як «здатність людини емоційно відкликатися на переживання іншого, будь то людина, тварина чи антропоморфізований об'єкт», причому «у реальному житті емпатійні переживання можуть бути реакцією не тільки на наявні, але й уявні переживання інших (...) котрих індивід не сприймає безпосередньо» [3]. Завдяки механізмам ідентифікації і емпатії, результатом сприйняття природного об'єкту може стати симпатія до цього об'єкту, тобто стійка внутрішня прихильність. Симпатія спонукає людину до подальшої взаємодії з цим природним об'єктом, наданню йому уваги, допомоги та ін.

У процесі взаємодії з природним об'єктом важливе значення має також, чи сприймає людина його як «суб'єкт» чи як «об'єкт», тобто становить інтерес суб'єктність природних об'єктів в аспекті її відображення особистістю; така суб'єктність моделюється людиною, приписується нею. Цей процес був названий С. Дерябо суб'єктифікацією (суб'єкт + ...фікація – від лат. *facio* – роблю, створюю). Суб'єктифікація – це наділення об'єктів світу суб'єктністю, тобто властивостями, якостями і функціями суб'єкту, в результаті чого вони відкриваються свідомості людини як суб'єкти [4].

Г. Пустовіт визначив і охарактеризував етапи формування суб'єктивного ставлення особистості до природи: перший – накопичення елементарного досвіду та знань взаємодії з навколишнім світом, усвідомлення його ролі і значення у власному житті, житті близьких людей, а головне – поступове формування уявлення про місце свого *Я* в ньому;

другий – визначення сукупності й характеру власних потреб, їх ієрархії у свідомості особистості і, як результат, у пошуку та побудові алгоритму власної діяльності з їх задоволення; третій – визначення об'єктів (сукупності об'єктів) або явищ природного (соціоприродного) середовища, які за переконанням особистості можуть задовольняти їх потреби; четвертий – усвідомлення об'єктивних зв'язків між об'єктами природи і власними потребами і на основі їх аналізу визначення можливих шляхів задоволення цих потреб; п'ятий – аналіз ефективності результатів діяльності в навколишньому середовищі із задоволення власних потреб та визначення подальшої перспективи взаємодії з його об'єктами з метою задоволення потреб вищого, порівняно з уже досягнутими, рівня потреб особистості. Важливим у цих процесах є прийняття, а в подальшому дотримання особистістю під час діяльності в довіллі екологічно доцільних рішень, які б забезпечували максимальне задоволення потреб особистості, не шкодячи довкіллю [16, 3–4].

За такого підходу до проблеми необхідним для розуміння психолого-педагогічних закономірностей формування основних параметрів суб'єктивного ставлення особистості до навколишнього середовища є визначення й характеристика їх сутнісних ознак. Так, С. Дерябо в першу групу параметрів (базових параметрів) виділив наступні: *широта* – є показником того, в яких саме об'єктах і явищах природи відбиті потреби; *інтенсивність* – є показником того, наскільки ці потреби є значущими для особистості, та у яких сферах (перцептивно-афектній, когнітивній, практичній, поступальній) і в якому ступені проявляється суб'єктне відношення; *усвідомлення* – є показником того, якою мірою особистістю усвідомлюється відбиття потреб в об'єктах і явищах природи; *стійкість* – показник стабільності суб'єктивного відношення в часі; *модальність* – якісно-змістова характеристика суб'єктного відношення, яка може бути чотирьох типів: об'єктно-прагматична, об'єктно-непрагматична, суб'єктно-прагматична, суб'єктно-непрагматична.

На більш високому рівні аналізу, при розгляді відношення до природи в контексті всього внутрішнього світу особистості, С. Дерябо пропонує використовувати низку інших – другого роду – параметрів: *емоційність* – показник того, наскільки дане відношення може бути раціонально контрольованим; *узагальненість* – це показник сформованості відношення не тільки до певних об'єктів або явищ, але й до їх груп; *домінантність* – показник місця і значення даного відношення в системі цінностей особистості, а отже, в її внутрішньому світі;

когерентність – показує, чи є дане відношення чимось уособленим у внутрішньому світі особистості або воно тісно з ним пов'язано, високо інтегровано в нього; *принципальність* – показник взаємозв'язку відношення з усім комплексом морально-етичних принципів і екологічних правил, прийнятих особистістю, і готовності відстоювати його при чиненні тиску; *свідомість* – показник сформованості позиції особистості як суспільного суб'єкту (така позиція передбачає інтеграцію даного відношення з усіма іншими і прояву його в активній свідомій соціальній вибірковості поведінки особистості) [5].

Запропонована С. Дерябо система параметрів дозволяє визначити ступінь сформованості у школярів суб'єктного відношення до природи, що є одним із критеріїв ефективності екологічного виховання. Таким чином, для підвищення ефективності формування еколого-гуманістичних цінностей школярів представляється перспективним методичне використання в педагогічному процесі всього комплексу різноманітних факторів, що забезпечують становлення гуманного відношення до природи, сприйняття її як самоцінності і як суб'єкту.

У результаті вивчення комплексу психологічних механізмів сприйняття природних об'єктів і взаємодії з ними може бути побудована своєрідна «психологічна матриця», яка дозволяє «накласти» на неї відповідну «педагогічну кальку», тобто систему методичних принципів, методів і прийомів, цілеспрямовано розроблених у відповідності з тими чи іншими психологічними феноменами, що проявляються у процесі взаємодії людини з тваринами і рослинами. Це дозволяє встановити динамічну відповідність педагогічного процесу екологічної освіти психологічному процесові розвитку відносин особистості до природи. До зазначених методологічних принципів відносяться: принцип орієнтації на потенціал стимулів, які поступають від природних об'єктів, – актуалізує, «включає» певні психологічні механізми розвитку екологічної свідомості; принцип формування образів – регулює використання методів, за допомогою яких формується система екологічних уявлень; принцип суб'єктизації – виховує суб'єктивне ставлення до природних об'єктів; принцип коактивності зі світом природи – встановлює стратегію і технологію екологічної діяльності [9, 9].

Наведені методологічні принципи корелюють з психологічними рівнями пізнання учнями навколишнього середовища [15, 131–145]: перший рівень – усвідомлення навколишнього середовища на основі сенсорного сприйняття реалій дійсності, оцінки форм, структури, кольору,

окремих елементів цілого тощо; другий рівень – усвідомлення особистістю свого місця і ролі в навколишньому середовищі (як єдиній цілісній соціоприродній системі), своєї діяльності і поведінки в довкіллі відповідно до моральних, історично визнаних ментальних норм взаємодії з об'єктами природи, оцінки цієї поведінки і діяльності згідно з їх екологічною доцільністю; третій рівень – формування стурбованості про стан довкілля як однієї з найважливіших моральних та етичних характеристик у ставленні особистості до довкілля; четвертий рівень – усвідомлення особистістю того, що навколишнє середовище в цілому чи екологічний стан окремих природних об'єктів (оцінюючи з позиції сформованої системи особистісних цінностей та суспільно-моральних норм) безпосередньо впливають на формування її як особистості, члена певної громади і як результат проявляються в поведінці і діяльності у довкіллі, спрямованих на збереження природи.

Вищезазначені методологічні принципи регулюють використання в педагогічній практиці наступних методів для формування екологічної особистості [6, 319–345]: *екологічної лабілізації* (від лат. *labilis* – нестійкість) – недоцільності традиційних технологій екологічної діяльності; *екологічних асоціацій* (від лат. *associatio* – поєднання) – встановлення зв'язку між природними образами; *художньої репрезентації природних об'єктів* (від англ. *representation* – представляти) – відображення природних об'єктів у творах мистецтва; *екологічної ідентифікації* (від лат. *identificare* – ототожнення) – порівняння людини з певним природним об'єктом; *екологічних експектацій* (від англ. *expectation* – чекання) – психологічного навіювання на зустріч з природою; *екологічної емпатії* (від гр. *empathia* – співчуття) – співчуття природному об'єктові; *екологічної рефлексії* (від лат. *reflexio* – відбиття) – погляд на власні екологічні дії збоку; *екологічної ритуалізації* (від англ. *ritual* – обряд) – організації екологічних обрядів; *екологічної турботи* – педагогічного посилення екологічної активності особистості, спрямованої на подання допомоги і сприяння природним об'єктам, особливо у важких для них ситуаціях.

Методична реалізація даних принципів і методів уявляється С. Дерябі і В. Ясвіну [17], М. Воронюк [2] ефективною в умовах еколого-психологічного тренінгу – комплексної форми екологічної освіти, заснованої на методології соціально-психологічного тренінгу і спрямованої на корекцію екологічної свідомості його учасників (методика тренінгу наведена авторами в зазначених роботах). Доречно тут буде зазначити, що недостатньо розробленим у вихованні школярів є питання формування елементів

психологічної грамотності (основ екологічної психології), уявлень про стратегії прийняття рішень, вмінь рефлексивно-оцінювальних дій, свідомої проробки внутрішньоособистісних конфліктів (між *Я* – як частини природи і *Я* – як частини суспільства, де обидва *Я* однаково мої; між *Я* – суспільним і *Я* – особистісним; антропоцентризмом – біоцентризмом; екоцентризмом – егоцентризмом), прийняття усвідомлених рішень на стику екологічних, економічних і соціальних інтересів.

Психологічні проблеми освоєння норм екологічної етики пов'язані з тим, що слідування ним, на відміну від традиційних етнокультурних цінностей, не приводить до задоволення базових матеріальних потреб особистості «тут і зараз», а інколи навіть й обмежує їх. Тому необхідно враховувати, що екологічні процеси носять ймовірнісний характер, їх наслідки є відстроченими в часі, віддаленими у планетарному просторі, важко охоплюваними свідомістю [7, 30–33]. Високу ефективність свідомого позиціонування особистості в еколого-етичних питаннях і застосування вмінь вирішення ціннісних конфліктів Д. Єрмаков і Г. Петрова [8], Н. Марфенін [12] убачають не стільки у представленні учням готових прикладів вирішення протиріч екологічних, економічних і соціальних цінностей в історії, науці, культурі та їх наслідків, скільки в набутті творчого досвіду вибору в практичних діях в умовах принципової невизначеності майбутнього, коли важливим є переживання відповідних відчуттів, проходження свого шляху розвитку, одержання внутрішньоособистісного психологічного результату, який не може бути ніким оцінений зі сторони.

Слід також зауважити, що в сучасних умовах, коли окрім негативного інформаційно-психологічного впливу актуальною є проблема шкідливої дії хімічних речовин на довкілля і здоров'я людини, екологічна особистість повинна бути, насамперед, безпечною особистістю, а хімічні знання, на наше переконання, неодмінно стати важливою складовою загальної культури людини, основою безпечного особистісного її розвитку та формування еколого-гуманістичних цінностей. Безпечна особистість концептуально може бути визначена як людина, яка будує своє життя у контексті єдності з суспільством і природою, реалізує свій потенціал, свої ідеали і прагнення за допомогою сформованої системи смислової регуляції життєдіяльності, а також володіє готовністю до забезпечення безпеки і здатна підтримувати свою безпеку за рахунок перетворення небезпек у фактор власного розвитку.

Наповнення конкретним змістом моделі такої особистості доцільно здійснювати на основі чотирьох підходів до забезпечення безпеки

людини – запобіжного, освітнього, особистісно-розвивального, творчого. Дані підходи «висвітлюють» чотири ракурси безпеки (усунення небезпек; захищеність – готовність; психологічна стійкість; мінімізація створюваних небезпек) і виходять з різних основ: людина – об'єкт безпеки (перший підхід), суб'єкт безпеки (другий), суб'єкт життя і розвитку (третій і четвертий). Формуючи готовність до самозабезпечення безпеки, ми переходимо від запобіжних заходів до підвищення захищеності суб'єкта, а піклуючись про розвиток особистості – до профілактики (по відношенню до створюваних небезпек) і творенню (по суті).

Співвідносячи ці судження з моделлю безпечної особистості, Н. Лизь пропонує представити внутрішній (психологічний) зміст розвитку такої особистості як переосмислення себе (переорієнтацію свого місця і ролі) в системах «людство» і «природа» з позиції безпеки (збереження і розвитку) себе і цих систем. А основним педагогічним (зовнішнім) змістом, що відповідає організації процесів розуміння себе і світу, а також переосмислення себе в різних системах, є актуалізація і розвиток суб'єктних якостей особистості (суб'єкта пізнання, самопізнання, життєдіяльності) в контексті ідей безпеки і відповідної предметно-змістової ціннісно-насиченої педагогічної взаємодії. Цей зміст утілюється в процесі педагогічної взаємодії (спілкування) і технологічно передбачає проходження наступних етапів: рефлексії суб'єктності, рефлексії досвіду, пізнавального етапу, етапів осмислення і смислотворення [11].

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, процес формування екологічної особистості має кілька етапів. На першому етапі відбувається її *лабілізація*, в результаті якої людина починає переконуватися в неадекватності своїх об'єктно-прагматичних стратегій екологічної поведінки, сприймати їх як особистий неуспіх, у неї з'являються бажання і готовність до засвоєння нових стратегій і відповідних технологій. На другому етапі в процесі екологічної діяльності освоюються *адекватні технології* взаємодії з природними об'єктами. У результаті відбувається переосмислення суспільно вироблених уявлень про екологічну доцільність, причому особистість набуває відповідних операційних засобів для реалізації свого нового ставлення. На другому етапі складаються передумови для переходу від одностороннього впливу на природу до взаємодії з нею: реакції природних об'єктів на активність особистості починають інтерпретуватися як «відповіді природи», що через механізм рефлексії коригують поведінку з природою. Нарешті, на третьому етапі в результаті *суб'єктивізації* природні об'єкти починають осмислюватися і

сприйматися як рівноправні партнери по взаємодії. Людина перестає сприймати себе як таку, що стоїть над природою, а відчуває себе її частиною. Саме така особистість і є екологічною [9, 10–11].

Аналіз розглянутих досліджень підтверджує доцільність методичного використання в педагогічному процесі комплексу різноманітних факторів (психолого-педагогічних механізмів, системи методологічних принципів, методів і прийомів), що забезпечують становлення гуманного відношення до природи, сприйняття її як самоцінності і як суб'єкту. На основі характеристики етапів, психологічних рівнів, механізмів пізнання особистістю навколишнього середовища і відповідної системи параметрів, яка дозволяє визначити ступінь сформованості у школярів суб'єктивного відношення до природи і є одним із критеріїв ефективності екологічного виховання, у своєму дослідженні ми в подальшому розроблятимемо педагогічну систему формування еколого-гуманістичних цінностей школярів у процесі хімічної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белавина И. Г. Психологический поход к формированию экологической культуры / И. Г. Белавина // Мир психологии. – 1998. – № 2. – С. 121–131.
2. Воронюк М. Екологічне виховання учнів засобами «глибинної екології» / М. Воронюк // Біологія і хімія в школі. – 1999. – № 6. – С. 15–17.
3. Гаврилова Т. П. Анализ эмпатийных переживаний младших школьников и младших подростков / Т. П. Гаврилова // Психология межличностного познания / под ред. А. А. Бодалева. – М. : Педагогика, 1981. – С. 123–124.
4. Дерябо С. Д. Антропоморфизация природных объектов / С. Д. Дерябо // Психологический журнал. – 1995. – Т. 16, № 3. – С. 61–69.
5. Дерябо С. Д. Параметры субъективного отношения к природе как критерий эффективности экологического образования / С. Д. Дерябо // Мир психологии. – 1998. – № 2 (14). – С. 109–121.
6. Дерябо С. Д. Экологическая педагогика и психология : учеб. пособие для студ. вузов / С. Д. Дерябо, В. А. Ясвин. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1996. – 480 с.
7. Дзятковская Е. Н. Экологическая этика: проблемы экологического воспитания / Е. Н. Дзятковская // Педагогика. – 2012. – № 4. – С. 27–34.
8. Ермаков Д. С. Обучение школьников решению экологических проблем: психологический аспект / Д. С. Ермаков, Г. Д. Петрова // Журнал прикладной психологии. – 2005. – № 2–3. – С. 49–55.
9. Коденко Я. Формування особистості учня засобами екології / Я. Коденко // Біологія і хімія в школі. – 1999. – № 6. – С. 7–11.
10. Кричевский Р. Л. О функции и механизме идентификации во внутригрупповом межличностном общении / Р. Л. Кричевский, Е. М. Дубовская // Психология межличностного познания / под ред. А. А. Бодалева. – М. : Педагогика, 1981. – С. 92–122.
11. Лызь Н. А. Развитие безопасной личности: психолого-педагогический подход / Н. А. Лызь // Педагогика. – 2006. – № 4. – С. 68–75.
12. Марфенин Н. Н. Чему и как учить для устойчивого развития / Н. Н. Марфенин // Экология и жизнь. – 2011. – № 8. – С. 9–16.

13. Научная проблема: «Человек и среда обитания» : [от ред. колл.] // Мир психологии и психология в мире. – 1995. – № 2 (3). – С. 12–13.
14. Обозов Н. Н. О трехкомпонентной структуре межличностного взаимодействия / Н. Н. Обозов // Психология межличностного познания / Под ред. А. А. Бодалева. – М. : Педагогика, 1981. – С. 80–90.
15. Основи загальної психології / за ред. С. Д. Максименка. – К. : НВЦ «Перспектива», 1988. – 256 с.
16. Пустовіт Г. Формування особистісного ставлення учнів до природи у психолого-педагогічному контексті / Г. Пустовіт // Рідна школа. – 2006. – № 2. – С. 3–6.
17. Ясвин В. А. Методика проведення еколого-психологічного тренінга / В. А. Ясвин, С. Д. Дерябо // Школа здоров'я. – 1995. – № 2. – С. 114–121.
18. Ясвин В. А. Психолого-педагогіческая корекція суб'єктивного отношения к природе в процессе экологического образования / В. А. Ясвин // Вопросы психологии. – 1998. – № 4. – С. 3 – 14
19. Lorenz K. The comparative method in studying innate behavior patterns / K. Lorenz // Sym. Soc. Exp. Biol. – 1950. – Vol. 4. – P. 221–268.

РЕЗЮМЕ

С. В. Роман. Становление субъективного отношения школьников к природе в психолого-педагогическом контексте формирования эколого-гуманистических ценностей.

Для повышения эффективности формирования эколого-гуманистических ценностей школьников представляется перспективным методическое использование в педагогическом процессе всего комплекса разнообразных факторов (психолого-педагогических механизмов, системы методологических принципов, методов и приемов), обеспечивающих становление гуманного отношения к природе, восприятия ее как самоценности и как субъекта. Проанализированы этапы, психологические уровни, механизмы познания личностью окружающей среды и система параметров, которая позволяет установить степень формирования у школьников субъективного отношения к природе, и является одним из критериев эффективности экологического воспитания.

Ключевые слова: психолого-педагогические основы, формирование, субъективное отношение к природе, эколого-гуманистические ценности, школьное образование.

SUMMARY

S. Roman. Formation of the subjective relation of school children to the nature in psychology-pedagogical context of formation of ecology-humanistic values.

For increase of efficiency of formation of ecology-humanistic values of school children methodical use in pedagogical process of all complex of various factors (psychology-pedagogical mechanisms, system of the methodological principles, methods and receptions), providing formation of the humane relation to the nature, its perceptions as worthiness's and as subject is represented perspective. A stage, psychological levels, knowledge mechanisms by the identity of environment and system of parameters which allows establishing a formation step at school children of the subjective relation to the nature are analyzed, and is one of criteria of efficiency of ecological education.

Key words: psychology-pedagogical bases, formation, subjective relation to the nature, ecology-humanistic values, school education.